

Бойко О.М.

кандидат юридичних наук,

суддя

Дніпропетровського районного суду

Дніпропетровської області

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ НЕВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Виконання судових рішень є важливою гарантією права на справедливий суд, яке має конституційно-правову природу та належить до числа основоположних прав людини і громадянина. Від ефективності механізмів забезпечення виконання судових рішень залежить рівень довіри суспільства до системи правосуддя в цілому. Також відзначимо, що вищевказані механізми впливають на формування сталої судової практики, і слугують основним показником сталості правової системи. На сьогодні в Україні спостерігається проблема неефективності механізмів виконання судових рішень у різних сферах судочинства, яка вимагає комплексного наукового обґрунтування. Наявність цієї проблеми гальмує розвиток судової системи та негативно позначається на іміджі судової влади та органів, які забезпечують примусове виконання судових рішень. Зазначимо, що ця проблема не нова для нашої держави, і тривалий час дискутується в наукових колах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. Проблему невиконання судових рішень в Україні в різні часи досліджували наступні вчені: А. І. Висоцький, Є. С. Калюжна, Л. О. Корчевна, М. І. Логвиненко, В. В. Олашин, М. О. Стефанчук, О. З. Хотинська-Нор, Н. В. Шелевер. Однак динамічні зміни та поява нових викликів акту-

алізують цю проблему, роблячи її актуальним напрямом наукового пошуку.

Формування цілей статті. Метою статті є комплексний аналіз проблеми невиконання в Україні рішень суду.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В нормах Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки зазначено, що однією з ключових проблем на сучасному етапі розвитку системи правосуддя є неналежне виконання судових рішень, неефективність механізмів судового контролю за виконанням судових рішень [1]. Отже, держава визнає проблему неефективності механізмів виконання судових рішень та зараховує її до числа найбільш актуальних. Це позитивна практика, яка вказує на осмислення цієї проблеми та бажання у подальшому її вирішити. Означена проблема деталізована в інших нормативно-правових актах, які мають більш профільний характер.

Так, в Національній стратегії розв'язання проблеми невиконання рішень судів, боржниками за якими є державний орган або державне підприємство, установа, організація, на період до 2027 року зазначені наступні проблеми, які впливають на виконання судових рішень в Україні: 1) неузгодженість між розмірами соціальних виплат, передбачених різними законами, та розписом асигнувань державного бюджету на них; 2) наявність мораторіїв, які перешкоджають примусовому виконанню рішень судів; 3) недостатній

рівень автоматизації процесу виконавчого провадження; 4) прогалини правового регулювання процедури банкрутства державних підприємств; 5) недосконалий механізм здійснення судового контролю за виконанням рішень судів щодо стягнення заборгованості [2].

Слід припустити, що проблема невиконання судових рішень в Україні обумовлена низкою різних за своїм характером чинників, які негативно впливають на процес виконання рішень суду. Пропонуємо поділити ці чинники на організаційно-розпорядчі та фінансово-розпорядчі. Візуалізація вказаних груп чинників має принципове значення, адже слугує підставою для формування засобів та способів вирішення проблеми невиконання судових рішень в Україні. Означені способи, на нашу думку, повинні бути індивідуалізованими, цілеспрямованими та функціональними, тобто здатними впливати на проблему. Вчені-правники достатньо ґрунтовно досліджують проблему невиконання судових рішень, концептуалізуючи найбільш важливі передумови та наслідки.

Зокрема, у своїй науковій праці В. В. Олашин наголошує, що Основний Закон визначає важливий аспект юридичної системи країни – виконання судових рішень. Відповідно до статей Конституції України, судові рішення ухвалюються від імені держави і є обов'язковими до виконання. Держава має забезпечувати виконання судових рішень у визначеному законом порядку. Суди здійснюють контроль за виконанням рішень, зокрема за додержанням законності та правової обов'язковості виконання. Невиконання судових рішень може мати наслідки, включаючи застосування правових заходів. Виконання судових рішень є необхідною умовою для довіри до системи правосуддя та реалізації прав та свобод громадян [3, с. 149]. Слід додати, що повне та своєчасне виконання судових рішень є фундаментальною засадою функціонування в суспільстві судової влади, а також важливою гарантією захисту прав і свобод.

На підтвердження цього Л. О. Корчевна зауважує, що важливою складовою права на справедливий суд, яке закріплено багатьма міжнародними та національними нормативно-правовими актами в галузі прав людини, є право на виконання судового рішення як єдиної можливості відновлення порушених прав. Проте на сучасному етапі розвитку правової системи в Україні ця складова й досі викликає найбільше проблем та потребує системного підходу не лише законодавця, а й всього суспільства та політичних еліт, оскільки не може в європейській країні відбуватись ситуація, коли найголовнішим суб'єктом невиконання судових рішень залишається держава [4, с. 83]. Отже, право на виконання судового рішення є системоутворюючим елементом права на справедливий суд та повністю корелює з основоположними засадами судочинства, які декларовані в чинному законодавстві.

Слід враховувати, що однією із важливих складових легітимності судді є виконання повноважень на максимально можливому рівні якості, дотримання етичних стандартів, високої кваліфікаційної початкової підготовка суддів, дотримання термінів при розгляді справ, ефективне застосування міжнародного та європейського законодавства, якість судових рішень, ефективне виконання судових рішень, застосування і використання інформаційних технологій, поділ суддів за спеціалізацією, система оцінювання суддів [5, с. 289]. За таких умов, виконання судових рішень може розглядатися у якості ідеологічної засади правосуддя в цілому, оскільки в іншому випадку, судовий захист втрачає свою ефективність та перестає виконувати ту суспільну роль, яка на нього покладається державою.

М. І. Логвиненко та А. І. Висоцький зазначають, що багаторічна негативна практика невиконання рішень судів, боржником за якими виступає держава в обличчі її органів, установ, організацій чи підприємств, триває й донині і викликає суттєве занепокоєння міжнародних державних інституцій. Такий стан речей під-

риває авторитет нашої держави, ставить під сумнів розбудову нашої держави як демократичної, соціальної, правової, з верховенством права. Нині ситуація складається таким чином, що Україна за підтримки міжнародних урядових інституцій прийняла Національну Стратегію розв'язання проблеми виконання рішень адміністративних судів, боржниками за якими є державні органи або підприємства, установи, організації [6, с. 59]. Вбачається, що невиконання судових рішень в адміністративному судочинстві має доволі негативні іміджеві наслідки для держави, а також створює правові перепони для громадян.

Н. Шелевер справедливо стверджує, що стан виконання судових рішень в Україні вимагає суттєвого покращення. Це стосується строків виконання, які повинні бути короткими, а сам процес виконання швидким. Виконання рішень судів – це один з елементів судового провадження, логічне завершення будь-якого судового процесу. Адже без виконання зводиться нанівець весь судовий процес, мета задля якої власне і розпочинався судовий процес. Наслідком довготривалого виконання судових рішень є велика кількість скарг до ЄСПЛ [7, с. 212]. Вбачається, що наслідки невиконання судових рішень в Україні виходять за межі держави, що також демонструє європейській спільноті неспроможність влади врегулювати наявні проблеми.

До речі, існує проблема виконання в Україні рішень ЄСПЛ, яку доволі чітко окреслює Є. С. Калюжна. Дослідниця стверджує, що в Україні вже довгий час зберігається проблема виконання рішень ЄСПЛ, яка має структурний та системний характер. Указана проблема тісно пов'язана з іншою – невиконанням або несвоєчасним виконанням рішень, які виносяться національними судами. ЄСПЛ неодноразово звертав увагу України на цю проблему та вживав заходів щодо стимулювання держави скоріше вирішити цю проблему. У відповідь Україна здійснювала відповідні кроки щодо вирішення проблеми через створення

державних інституції, покликаних вирішити ці проблеми, проте ці кроки мали характер констатування проблеми та виявлення її причин [8, с. 62].

Необхідно відзначити, що науковці у своїх дослідженнях відзначають позитивну динаміку щодо вирішення проблеми невиконання судових рішень. Наприклад, В. Кабанов наголошує, що удосконалення правового регулювання порядку виконання судових рішень наразі знаходиться в активній стадії. І теоретики, і практики сходяться в позиції, що неодмінне виконання судового рішення у сфері публічно-правових відносин є гарантією надійного захисту прав, свобод та законних інтересів осіб від порушень з боку органів державної влади та місцевого самоврядування. Це положення є одним з принципів адміністративного судочинства як основної, вихідної ідеї, що відображає його особливості та зміст. Необхідно констатувати, що практика застосування судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах не є поширеним явищем через інтерпретацію його як права особи, що реалізується виключно на розсуд суддів. У той же час, необхідно підкреслити те, що метою судового контролю є виконання судового рішення, а не контроль за його виконавцем [9, с. 51].

М. Стефанчук слушно зауважує, що в процесі реформування системи примусового виконання рішень вбачається концептуально важливим вирішення питань про вибір ефективної інституційної моделі системи примусового виконання рішень, що тяжіє до приватної моделі примусового виконання рішень, та про розробку комплексного нормативно-правового акта, спрямованого на вдосконалення констатованої складної та тривалої процедури виконавчого провадження, а також вдосконалення соціально-орієнтованого законодавства шляхом здійснення аналізу та систематизації всіх виплат, що провадяться з державного бюджету з визначенням розміру кожної виплати чи допомоги, та перегляду системи їх надання зі встановленням чіткого

балансування запровадженого фінансування для кожної соціальної виплати [10, с. 101].

Тобто, науковець здебільшого розглядає проблему крізь призму системи примусового виконання судових рішень. На нашу думку, досліджувана проблема є набагато комплекснішою, і одного удосконалення моделі примусового виконання судових рішень буде не достатньо. Необхідно запроваджувати систему засобів організаційно-розпорядчого та фінансово-розпорядчого характеру. Саме поєднання вказаних заходів дасть змогу системно впливати на проблему та досягати очікуваних результатів. Необхідно зазначити, що подібні заходи вже містяться в окремих нормативно-правових актах.

Зокрема, найбільш принциповими нормами Національної стратегії розв'язання проблеми невиконання рішень судів, боржниками за якими є державний орган або державне підприємство, установа, організація, на період до 2027 року є наступні формалізовані стратегічні напрями: 1) усунення нормативно-правових бар'єрів, які перешкоджають виконанню рішень судів; 2) посилення інституційної спроможності органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів; 3) ефективна взаємодія систем електронного судочинства та електронних виконавчих документів для пошуку, збирання, зберігання, обліку інформації про виконання судових рішень; 4) належне фінансування видатків на погашення заборгованості за рішеннями судів; 5) запровадження ефективних засобів юридичного захисту у зв'язку з невиконанням і тривалим виконанням рішень судів [2].

Відзначимо, що у 2021 році був схвалений План заходів щодо реалізації вищевказаної стратегії, який зокрема передбачає: 1) створення додаткових механізмів виконання рішень судів щодо підприємств, які перебувають під дією мораторіїв; 2) перегляд соціально орієнтованого законодавства; 3) створення механізму обліку і верифікації рішень судів для визначення загальної суми

боргу та її погашення або компенсації [11]. На нашу думку, систематизовані вище заходи повинні позитивно вплинути на стан виконання судових рішень в Україні, адже вони є достатньо комплексними та адаптованими до сучасного контексту, в якому цифровізація стає ключовим трендом організації роботи судової влади.

Окремо слід відзначити практику вирішення проблеми невиконання судових рішень на рівні місцевої влади. До прикладу наведено Програму забезпечення виконання рішень суду та виконавчих документів на 2021–2025 роки, схвалену Рішенням Якушинської сільської ради 25 червня 2021 року. В програмі передбачені наступні заходи: 1) погашення заборгованості за судовими рішеннями або виконавчими документами про стягнення коштів з бюджету Якушинської сільської територіальної громади; 2) оплата судових витрат, виконавчого збору за примусове виконання рішень суду, штрафів, додаткових витрат, які виникли внаслідок несвоєчасного виконання чи невиконання рішень суду та/або виконавчого документа, тощо [12]. На нашу думку, подібна практика є дуже позитивною та дозволяє впливати на проблему міжінституційними засобами.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному науковому напрямку. Таким чином на сучасному етапі розвитку в Україні спостерігається проблема невиконання судових рішень, яка існує протягом тривалого часу та негативно впливає на розвиток та авторитет судової влади. Проблема зумовлена існуванням низки організаційно-розпорядчих та фінансово-розпорядчих чинників, а також недосконалістю моделі примусового виконання рішень суду. Системний характер проблеми вказує на необхідність розробки комплексу заходів для її вирішення. Подібні заходи деталізовані в окремих нормативно-правових актах, які мають характер стратегій та розраховані на довгострокові перспективи. На сьогодні вже спостерігається позитивна динаміка, яка пов'язана з міжін-

ституційним підходом, тобто залученням до вирішення проблеми невиконання в Україні судових рішень органів місцевого самоврядування. Достатньо перспективним напрямом

наукового пошуку залишається обґрунтування використання інформаційних технологій в судовій владі, як інструменту подолання досліджуваної проблеми.

Анотація

У статті здійснено комплексний аналіз проблеми невиконання в Україні рішень суду. Автор зазначає, що виконання судових рішень є важливою гарантією права на справедливий суд, яке має конституційно-правову природу та належить до числа основоположних прав людини і громадянина. Констатовано, що від ефективності механізмів забезпечення виконання судових рішень залежить рівень довіри суспільства до системи правосуддя в цілому. Відзначено, що рівень виконання судових рішень впливає на формування сталої судової практики, і слугує основним показником сталості правової системи. Запропоновано чинники проблеми невиконання судових рішень в Україні поділити на організаційно-розпорядчі та фінансово-розпорядчі. Наголошено, що засоби вирішення проблеми невиконання судових рішень в Україні повинні бути індивідуалізованими, цілеспрямованими та функціональними, тобто здатними впливати на проблему. Аргументовано, що повне та своєчасне виконання судових рішень є фундаментальною засадою функціонування в суспільстві судової влади, а також важливою гарантією захисту прав і свобод. Автор доходить висновку, що право на виконання судового рішення є системоутворюючим елементом права на справедливий суд та повністю корелює з основоположними засадами судочинства, які декларовані в чинному законодавстві. Зазначено, що вирішення в Україні проблеми невиконання судових рішень вимагає запровадження системи засобів організаційно-розпорядчого та фінансово-розпорядчого характеру, які забезпечать досягнення очікуваних результатів. Автор відзначає позитивну динаміку у вирішенні проблеми невиконання судових рішень в Україні, яка пов'язана з міжінституційним підходом, тобто залученням до вирішення проблеми владних інституцій різного рівня компетенції.

Ключові слова: правовий захист, право на справедливий суд, правосуддя, судочинство, судові рішення, судова практика, судова реформа.

Boyko O.M. Analysis of the problem of non-enforcement of court decisions in Ukraine

Summary

The article provides a comprehensive analysis of the problem of non-enforcement of court decisions in Ukraine. The author notes that the enforcement of court decisions is an important guarantee of the right to a fair trial, which has a constitutional and legal nature and is one of the fundamental rights of a person and a citizen. It is stated that the effectiveness of mechanisms for ensuring the enforcement of court decisions determines the level of public trust in the justice system as a whole. It is noted that the level of enforcement of court decisions affects the formation of consistent judicial practice and serves as the main indicator of the stability of the legal system. It is proposed to divide the factors of the problem of non-enforcement of court decisions in Ukraine into organizational and administrative and financial and administrative. It is emphasized that the means of solving the problem of non-enforcement of court decisions in Ukraine must be individualized, targeted and functional, that is, capable of influencing the problem. It is argued that the full and timely enforcement of court decisions is a fundamental principle of the functioning of the judiciary in society, as well as an important guarantee of the protection of rights and freedoms. The author concludes that the right to enforce a court decision is a system-forming element of the right to a fair trial and is fully correlated with the fundamental principles of justice, which are declared in the current legislation. It is noted that

solving the problem of non-enforcement of court decisions in Ukraine requires the introduction of a system of organizational, administrative and financial and administrative means that will ensure the achievement of the expected results. The author notes the positive dynamics in solving the problem of non-enforcement of court decisions in Ukraine, which is associated with an inter-institutional approach, i.e. the involvement of government institutions of different levels of competence in solving the problem.

Key words: legal protection, right to a fair trial, justice, judicial proceedings, court decision, case law, judicial reform.

Список використаних джерел:

1. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 113.
2. Про схвалення Національної стратегії розв'язання проблеми невиконання рішень судів, боржниками за якими є державний орган або державне підприємство, установа, організація, на період до 2027 року: Розпорядження Кабінету Міністрів у\Україні від 30 вересня 2020 р. № 1218-р. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 199.
3. Олашин В. В. Виконання судових рішень в Україні: ефективність, правова відповідальність та міжнародний вплив. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 2. С. 145–149.
4. Корчевна Л. О. Щодо проблеми виконання судових рішень в Україні. Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі: матер. ювілейної всеукр. дистанційн. наук. конф. (Одеса, 10 квіт. 2020 р.). Одеса: Фенікс. 2020. С. 80–84.
5. Хотинська-Нор О. Етика судді та свобода вираження ним думки в контексті рішень Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 284–289.
6. Логвиненко М. І., Висоцький А. І. Виконання рішень адміністративних судів, боржниками за якими є державний орган або державне підприємство, установа, організація. *Приватне та публічне право*. 2021. № 2. С. 56–60.
7. Шелевер Н. Виконання судових рішень – складова права на справедливий суд. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. С. 207–214.
8. Калюжна Є. С. Законодавчі ініціативи щодо вирішення проблеми виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2021. № 6. С. 59–63.
9. Кабанов В. Щодо перспектив удосконалення національного законодавства у сфері. *Юридичний вісник*. 2024. № 4. С. 46–53.
10. Стефанчук М. Примусове виконання рішень судів крізь призму принципу соціальної безпеки: досвід України. *Art and Science*. 2020. № 2. С. 87–103.
11. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Національної стратегії розв'язання проблеми невиконання рішень судів, боржниками за якими є державний орган або державне підприємство, установа, організація, на період до 2027 року: Розпорядження Кабінету Міністрів у\Україні від 17 березня 2021 р. № 210-р. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 63.
12. Про схвалення Програми забезпечення виконання рішень суду та виконавчих документів на 2021–2025 роки: Рішення Якушинецької сільської ради 25 червня 2021 р. URL: https://yakushynecka-gromada.gov.ua/sites/yakushyneckagromada.gov.ua/files/document_files/8e2e71652abfab8b1e020210a742e3c.docx (дата звернення: 10.07.2024).